

VÍTĚZSLAV PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie, 1550–1750,*

Praha 2016, Nakladatelství Lidové noviny, 558 s.,
ISBN 978-80-7422-279-5

Vztah (nejen) české historiografie k válce coby dějinnému fenoménu byl, je a zřejmě ještě nějakou dobu bude řekněme poněkud rozpačitý. Ať již v minulosti, kdy byla válka primárně jevištěm pro činy velkých mužů, či naopak prostým prostředkem velkých vyprávění, nebo v současnosti, kdy představuje často až nevíтанé narušení zkoumaných sociálních struktur, pro řadu akademických historiků se často jedná o příslovečného slona v místnosti, jehož by si nejráději nevíšali. A ti, kteří si jej všímají (historikové vojenství), pak často zahleděni do slona samotného přehlížejí celou místnost dějin, v níž se náš metaforický chobotnatec chtít nechtít musí pohybovat. Řečeno s autorem recenzované studie, „z mnoha důvodů se zdá, že historiografie vojenství má v očích místních vědeckých kruhů stále ještě nálepkou oné upachtěné popelky, kterou není třeba se seriózně zabývat“. A je to právě Vítězslav Prchal a jeho nejnovější práce věnovaná vztahu českomoravských elit k válce v období raného novověku, jež si v obecné rovině klade za cíl tento stav alespoň částečně změnit a odhalit doposud nepříliš využívanou cestu k poznání dějin středoevropského prostoru.

Autor se ve své práci hlásí hned k několika paradigmátům historiografie vojenství, reflektovaným pohříchu vesměs mimo střední Evropu, ponejvíce pak v anglosaské literatuře. Právě zde je studium dějin vojenství coby kulturního, sociálního či psychologického fenoménu pevně zakořeněno nejpozději od času *new military history*, tj. od poloviny 70. let 20. století, jež západní historiografii vojenství vtiskla za pomoci široké škály metod prolínajících se stále více s kulturními a sociálními dějinami zcela novou podobu. Prchalova studie, jež se k *new military history* vědomě odkazuje, jde svým způsobem právě v těchto šlépějích. Za své přesné obrysy však vděčí paradigmatu jinému, specifickému pro historiografii vojenství raného novověku. Jedná se o teorii o tzv. „vojenské revoluci“, kterou před šedesáti lety poprvé vyslovil britský historik Michael Roberts a jež se za více než půlstoletí existence stala jedním ze zásadních diskurzivních „bojišť“ hned několika generací historiků.

Nejrůznější podoby této teorie spojuje snaha vysvětlit skrze analýzu proměn válečné praxe celou řadu společensko-politických změn v evropské společnosti

15.–18. století, změn, jež vedly zjednodušeně řečeno ke vzniku moderního byrokratického státu. Zatímco u spíše metodologického paradigmatu *new military history* lze již dnes spolu s autorem kvitovat, že k jeho reflexi v českém prostředí v posledních letech přece jen dochází, o *military revolution* nic takového neplatí. Je to přitom svým způsobem záhada, neboť minimálně některá období českých dějin (husitství a vůbec 15. či celé 16. století) si o analýzu touto optikou přímo říkají – například v nejnovější (a zatím jediné) syntéze českých socio-kulturních dějin války a vojenství z pera Marie Koldinské a Ivana Šedivého by čtenář zmínku o vojenské revoluci v jakékoli podobě hledal marně.¹

I z tohoto důvodu je zřejmé, že *Společenstvo hrdinů*, jehož hlavní argument je na aplikaci teorie o vojenské revoluci do značné míry založen, je v českém kontextu dílem nemalého historiografického významu. I proto lze snad autorovi prominout jinak poněkud zdouhavé a svým způsobem nadbytečné lpění na podrobném úvodu do problematiky právě „vojenské revoluce“ – jedná se totiž o první takové shrnutí v českém prostředí, navíc shrnutí, které s obdivuhodným přehledem a darem srozumitelnosti zachycuje celou padesát let trvající debatu, a představuje tak první zdejší reflexi celého problému, který měl být reflektován již dávno.

Důkladné seznámení čtenáře s problematikou „vojenské revoluce“ však není pouze samoúčelným „historiografickým importem“. V autorově pojednání hraje zcela zásadní úlohu syntetizujícího úvodu k následující inspirativní prameně analýze, které se tím dostává hlubšího kontextu a vlastně i smyslu. Jádrem této analýzy leží v prostředí rezidencí a na nich dislokovaných zbrojnic české a moravské aristokracie 16.–18. století, přičemž již samotné chronologické vymezení autor zdůvodňuje nikoli samotným předmětem svého zájmu, nýbrž právě obecným rámcem proměn ve vojenství zachycených hned v několika variantách „vojenské revoluce“. Autorův dlouhodobý zájem o dějiny raně novověké aristokracie a její sídla coby prostředky reprezentace sociálního postavení a moci majitelů je zde bohatě zúročen v důkladném a interpretativně bohatém „vytěžení“ známých i méně užívaných pramenů, od ikonografie zámeckých sídel po inventární seznamy šlechtických zbrojnic.

Na využití prameny nesmírně bohatý výsledek se však naštěstí nikdy nezvrhne v prostý výčet účetních položek a tahů štetcem. Autorovo promyšlené a po všech stránkách heuristicky důkladné úsilí tak sice může na první pohled působit

1 MARIE KOLDINSKÁ, IVAN ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*, Praha 2008.

mírně vyčerpávajícím dojmem prostého výčtu odrazů reprezentativních strategií, vztahujících se k válce a vojenské roli šlechty v široké škále pramenů. Vše je však nakonec podřízeno pevně teoreticky ukotvenému hlavnímu cíli. Tím je sledování příběhu elit, jež kdysi bývaly sociální vrstvou odvozuující svůj status od výsadního postavení v provozování války a organizovaného násilí, leč stále se zrychlující společensko-vojenské změny je nutí tuto svoji identitu opakovaně promyslet a postupně redefinovat. Autor si přitom pokládá dvě zásadní otázky. Nakolik je militární étos pro aristokracii v nových podmínkách raného novověku během či po „vojenské revoluci“ ještě imponujícím, sebeidentifikujícím činitelem? A jestliže ano, jaké reprezentační strategie aristokracie volila k udržení a potvrzení veřejného obrazu sebe sama coby válečnické vrstvy?

Autorova odpověď na první otázku je kladná a je vyjádřena již v úvodní tezi, že „důraz na ostentativní představení vojenské moci aristokrata byl konstantním prvkem přítomným po celé sledované období“ (s. 338), přičemž „pro reprezentaci vojenských kořenů šlechty nebyla určující ani profese, ani osobní preference konkrétních jedinců, ale privilegovaná stavovská příslušnost jako taková“ (s. 79). Cesta ke zdůvodnění tohoto závěru vede z jedné strany přes důkladnou analýzu vývoje podoby šlechtických zbrojnic, od víceméně utilitárních skladů výzbroje a výstroje pro oddíly zemské hotovosti, jež sekundárně, avšak často obtížně přehlédnutelně plnily militárně-reprezentační funkci, až po reprezentativní výběrové sbírky zbraní coby uměleckých předmětů s přetrvávající militární symbolikou. Z druhé strany se pak vine sonda do výzdoby architektury a ikonografie vhodně vybraných šlechtických sídel, jež se pro autora stávají cenným pramenem jak nahlédnout způsob, jímž kolem sebe některé rody konstruovaly válečnický mýtus. Nikoli překvapivě zde přitom hrají prim rody vzešlé z úspěšné kariéry vojenských profesionálů, kteří touto cestou legitimizovali své nové postavení vzešlé z „vojenské revoluce“. Autor nicméně nachází stejné reprezentační strategie i u „starobylých rodů“, využívajících ve výzdobných programech svých sídel výrazné odkazy na vojenskou rodovou tradici“ (s. 338).

Text přitom reflektuje individuální rozdíly v praxi představitelů jednotlivých rodů, zároveň však přesvědčivě ukazuje na nepřehlédnutelné trendy, umožňující mu zobecňující odpovědi. Jedním z řady dílčích závěrů je přitom i vcelku překvapivé zjištění, že obraz „tureckého nebezpečí“, tak živý v dobové kultuře a společnosti, zůstával stran reprezentačních strategií všeho druhu až na výjimky téměř trestuhodně nevyužit. S výjimkou biskupské zbrojnice Karla z Lichtensteinu-Castelkorna na Mírově se symbolický obraz „křesťanského rytíře“ bránícího zemi před tureckým nebezpečím objevuje spíše nesměle a vesměs u přímých účastníků tureckých válek především 17. století, u nichž je tento motiv možno spojit s osobními činy. Autor tak přesvědčivě argumentuje ve prospěch závěru,

že dosavadní představu o významu ideálu „bojovníka za pravou víru se zbraní v ruce“ pro život české a moravské šlechty je třeba přehodnotit. Zde by jistě bylo na místě se ptát, proč tomu tak bylo, přičemž autor nabízí zajímavé vysvětlení, odkazující na samotnou militární identitu šlechty – boj s tureckou hrozbou byl podle něj vlastně jen jednou z forem, jež se od této identity odvozovaly. A tudíž z pohledu současníků nebyl ničím výjimečným, maximálně pouze individuálně zajímavým. Otázkou však je, do jaké míry se jedná o pouhou domněnku a jak by případně bylo možné ji důkladněji doložit.

Je to právě hloubka (sebe)identifikace raně novověké česko-moravské aristokracie s kulturním konstruktem šlechtice coby muže války, kterou Prchalův text nesporně potvrzuje. Přestože tak činí inspirativním studiem ryze symbolických rovin, do nichž byly dobové elity proměnou „skutečné války“ během 16.–18. století vytlačeny, paradoxně nejvíce zjevná je tato hluboká vazba v závěrečné, téměř mimoděk doplněné analýze reprezentačních strategií člověka, jenž na krátký okamžik středoevropských dějin, řečeno výstižnými slovy autora, „sám byl válkou“: Albrechta z Valdštejna. Zatímco ikonografická výzdoba pražského Valdštejnského paláce oslavující v Prchalově interpretaci Valdštejna coby Marta je vzhledem k době vzniku a kariéře jičínského vévody vcelku pochopitelná, autorem zaznamenaná absence zbrojnice (jinak typického prvku, který museli v paláci zřídít až Valdštejnovi dědicové) je zcela zásadní. Jak autor píše, „zatímco řada jeho současníků i následovníků si tímto způsobem kompenzovala odklon od skutečných vojenských aktivit, Valdštejn stál v čele nejmocnější armády (...) ve střední Evropě, a každý to věděl“ (s. 333). Z tohoto závěru je patrné, že zatímco ikonografii lze víceméně stabilně interpretovat coby snahu uchovat realitu v čase, budování zbrojnic se z praktického prvku života pozdně středověké šlechty proměnilo ve stále sofistikovanější (umělecky i esteticky) snahu kompenzovat neblahé důsledky „vojenské revoluce“. Podle Prchala Valdštejn zbrojnicí prostě nepotřeboval – jak autor trefně poznamenává, veřejně se prezentovat jakkoli velkou sbírkou zbraní bylo pro generalissima císařských vojsk zřejmě poněkud nadbytečné.

Autorova analýza je tak ve svém důsledku něčím mnohem víc než jen souhrnem vývoje aristokratických zbrojnic a určitých prvků sídel, vztahujících se symbolicky k válce. Jde o příběh setrvalého významu militárních prvků v sociální identitě aristokracie jako celku i jednotlivých rodů, hluboko do 18. století symbolicky odkazujících na své právo vést válku za zájmy země; právo dávno vykonávané profesionální, „služebnou“ armádou absolutistického státu, v níž se realizoval jen zlomek aristokratů. Autor správně dochází k závěru, že v pozadí tohoto úsilí stály venkoncem hodnoty, jež zůstaly i přes probíhající vojenskou revoluci „stálé a neměnné“, a přesvědčivě demonstruje snahu aristokracie kompenzovat si

nedostatek příležitosti i neochotu dostat těmto hodnotám v proměněném světě reálné války. Z autorovy analýzy se přitom zdá, že tento kompenzační proces byl nevědomý, vycházející z prosté potřeby naplnit kulturní vzorce a společenské požadavky kladené na dobovou aristokracii. Proč však tyto vzorce přežívaly dávno poté, co ztratily svůj význam? Až se chce říci, že by zde bylo možné aplikovat teorii Raymonda Williamse o „reziduálních kulturních prvcích“, idejích přežívajících v podhoubí kulturních vzorců dávno poté, co ztratily svůj původně praktický smysl a ze setrvačnosti byly inkorporovány do nové či proměněné socio-kulturní praxe.² Nabízí se tudíž otázka, zda není válečnická role a militární identita šlechty součástí jakéhosi „dlouhého trvání“, jež se v důsledku kopírování společenských vzorců v 18. století přelila i do rodící se buržoazní identity. Ve vztahu k českým dějinám je také třeba se ptát, zda – pokud existovala potřeba kompenzovat ústup z reálných bitevních polí v symbolické rovině, a tudíž si, jak autor ukazuje, česko-moravská šlechta navzdory „vojenské revoluci“ udržovala napojení na tradiční militární étos – lze reálně mluvit o „nízké míře militarizace české společnosti“, jak činí někteří autoři?³ Soudím, že Prchalův text zcela jasně dokládá, že nikoli, neboť ji nelze dovozovat pouze z omezeného pohledu na dobovou vojenskou praxi a válku je třeba chápat v mnohem širším kontextu užívaných a prožívaných kulturních vzorců.

Jsou to právě takto vyslovené či alespoň naznačené obecné závěry, jež činí nejnovější práci Vítězslava Prchala dle mého názoru zásadním příspěvkem nejen k dějinám aristokracie, ale i k historii (a historiografii) vojenství v česko-moravském prostoru. Metodologické ukotvení textu ve veskrze relevantní a nosné zahraniční teoretické základně dává textu významný přesah a zároveň jej činí vysoce inspirativním pro další autory, neboť zcela mimo pochybnost ukazuje, že válku jakožto kulturní fenomén lze v českém prostředí studovat stejně dobře jako kdekoli jinde, že pramenná základna je zde k tomu více než dostatečná a také že se toto řadou historiků často opomíjené téma hluboce dotýká i řady pouze zdánlivě nesouvisejících oblastí výzkumu, jako jsou dějiny rané novověké aristokracie v Čechách a na Moravě. Vítězslav Prchal jasně dokázal, že ono „společenství hr-

2 Srov. RAYMOND WILLIAMS, *Base and Superstructure in Marxist Cultural Theory*, *New Left Review* 82/1973, s. 3–16. Autorův odkaz na současnou praxi prezentace šlechtických sbírek („Prohlídková trasa bez brnění dnešní rodinu na výletě zřídka uspokojí, protože jí podvědomě zkrátka něco chybí,“ s. 341) tuto tezi vhodně aktualizuje. Zdá se, že minimálně co se militárních kvalit týče, mají Williamsovy reziduální kulturní prvky tuhý kořínek.

3 M. KOLDINSKÁ, I. ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách*, s. 6–7.

dinů“ bylo ve válce a v organizovaném násilí pevně ukotveno pokud ne již každodenní praxí, tedy svou kolektivní mytologií, a tudíž je nelze při jeho studiu nadále pomíjet. Kniha tak má veškeré předpoklady stát se průkopnickým textem, který – doufejme – v české kotlině otevře hlubší zájem o kulturní a sociální dějiny války a pomůže zdejší prozatím nepřilíš prozkoumanou dějinnou zkušenost v této oblasti zasadit do širšího kontextu evropského vývoje.

Jiří Hutečka